

Klio – jedna z dziewięciu
córek Zeusa i tytanidy
Mnemosyne, muza historii.

TE, KTÓRE WSKAZAŁY DROGĘ

W 2014 r. Uniwersytet Jagielloński hucznie obchodził 650-lecie istnienia. Na jubileuszowej stronie internetowej w opisie historii uczelni nie ma jednak ani słowa o pierwszych studentkach. A przecież UJ to pierwsza polska uczelnia, na której pojawiły się kobiety.

Ewa Furgał

Fundacja Przestrzeń Kobiet

Wywalczenie dostępu do edukacji wyższej oraz średniej dla kobiet to największy sukces krakowskiego ruchu emancypracyjnego. Pierwsze gimnazjum żeńskie z prawem do matury i pierwsze studentki na Uniwersytecie Jagiellońskim to w dużej mierze zasługa jednej osoby – Kazimiery Bujwidowej, warszawianki, która zamieszkała w Krakowie w 1893 r., kiedy jej mąż, prof. Odon Bujwid, otrzymał stanowisko na UJ. Prześledźmy, jaką sytuację zastała w Krakowie Bujwidowa, jeśli chodzi o szkolnictwo żeńskie. Rozumiała ona świetnie, że bez reformy szkolnictwa średniego wstęp na uniwersytet pozostanie dla kobiet nieosiągalny.

Dziewczęćość prywatna

W należącej do monarchii austro-węgierskiej Galicji aż do lat 70. XIX wieku nie było średniego szkolnictwa

żeńskie. Jedynie dziewczęta z „dobrych” i zamożnych domów pobierały naukę na pensjach. W miastach powiatowych działały szkoły ludowe, które uczyły jednak tylko na poziomie elementarnym. Decyzję o organizacji szkół ponadelementarnych dla dziewcząt austriackie Ministerstwo Wyznań i Oświaty podjęło w 1869 r. Od 1871 r. zaczęły powstawać żeńskie szkoły wydziałowe, które z czasem zyskały praktyczny kierunek nauczania oraz żeńskie seminaria nauczycielskie, przygotowujące do wykonywania określonego zawodu. Od 1900 r. otwierano również licea kończące się maturą. Program nauczania tych szkół wyraźnie jednak odbiegał od programu obowiązującego w męskich gimnazjach. Nie uprawniały one do ubiegania się o przyjęcie na studia.

W 1871 r. powstała Miejska Szkoła Wydziałowa Żeńska im. Św. Scholastyki, pierwsza państwowa szkoła dla dziewcząt w Krakowie. Od 1 września 1881 r. przy „Scholastyce” działały tzw. kursy fachowe obejmujące kurs robót kobiecych i kurs handlowy. Organizacją kursów zajmowały się Maria Mayerberg i Maria Żarska. W 1886 r. kursy fachowe zostały przekształcone w Szkołę Praktycznych Robót Kobiecych. Maria Mayerberg została dyrektorką szkoły, która w 1912 r. została przemianowana na Miejską Szkołę Przemysłową Żeńską.

MICHAŁ LICHTAŃSKI

Ewa Furgał

jest edukatorką historii kobiet, współautorką programu Krakowski Szlak Kobiet, redaktorką pięciu tomów książki „Krakowski Szlak Kobiet” oraz publikacji „Szlaki kobiet”. Przewodniczka po Polsce emancyprantek. Pracuje w Fundacji Przestrzeń Kobiet, prowadzi Archiwum Historii Kobiet.

ewa.furgal
@przestrenkobiet.pl

ACADĒMIA panorama kobieta w nauce

Kazimiera Bujwidowa nie oceniała jednak zbyt dobrze „Scholastyki” i jej kursów fachowych: „W Austrii, a tym samym w Galicji, posiada kobieta tylko szkołę ludową i uniwersytet, bo surogaty w formie szkół wydziałowych i liceów szkołami średnimi nie są. Oprócz seminariów nauczycielskich nie posiada kobieta żadnych szkół zawodowych, szkoły bowiem tzw. robót kobiecych z mereszkami, haftami angielskimi i staroniemieckimi albo różne kursa artystyczne z wypalaniem na drzewie i malowaniem na porcelanie dają parodię rzemiosła lub sztuki”.

W 1895 r. Bujwidowie przystąpili do Stowarzyszenia Pomocy Naukowej dla Polek imienia J.I. Kraszewskiego, które działało w Szwajcarii i pomagało dziewczętom planującym studia. Bujwidowa zainicjowała powstanie i przewodniczyła sekcji ds. utworzenia gimnazjum żeńskiego. W styczniu 1896 r. sekcja przekształciła się w Towarzystwo Szkoły Gimnazjalnej Żeńskiej, któremu przewodniczyli: Odon Buj-

5 czerwca 1899 r., również w Gimnazjum św. Anny. Donhaiser do matury przygotowała się na pensji. Gimnazjum św. Anny było jedynym w Krakowie wyznaczonym ministerialnym rozporządzeniem do przeprowadzenia eksternistycznych egzaminów dojrzałości dla kobiet. Dopiero w 1907 r. prawo do przeprowadzenia egzaminów dojrzałości uzyskało I Prywatne Gimnazjum Żeńskie.

Wcześniej jednak doszło w szkole do rozłamu, który był wynikiem głównie sporów światopoglądowych w łonie dyrekcji. Sytuację zaostrzyła również we wrześniu 1904 r. odmowa zaprowadzenia uczennic na mszę przez jedną z nauczycielek, Marcelinę Kulikowską. Sprawę opisał konserwatywny dziennik „Czas”, oskarżając gimnazjum o „niechrześcijańską i nienarodową postawę”, a nauczycielki zwane pogardliwie „pannami genewskimi” (Kulikowska i Witkowska były absolwentkami Uniwersytetu w Genewie) o „przywleczenie zgnilizny moralnej do Krakowa”. Sytuacja była komentowana na obradach Sejmu krajowego we Lwowie oraz przez krakowskiego arcybiskupa. Ostatecznie Marcelina Kulikowska w atmosferze skandalu została zwolniona. Dyrektor Trzaskowski złożył dymisję i wraz z częścią grona pedagogicznego w 1905 r. przeniósł się do nowej szkoły.

Drużga placówka dla dziewcząt to Prywatne Wyższe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Jadwigi, które prowadziło edukację „w duchu religijnym i narodowym”. Właścicielem szkoły było Towarzystwo Przyjaciół Gimnazjum Królowej Jadwigi.

Trzecia szkoła tego typu, Prywatne Gimnazjum Żeńskie Heleny Strażyńskiej, tworzone od roku 1902, otrzymało prawa publiczne w roku szkolnym 1905/06. Nie przyjmowało Żydówek. W 1908 r. przeprowadzono pierwszy egzamin dojrzałości. Od roku 1914/15 działało pod nazwą Prywatne Gimnazjum Żeńskie drów Józefa i Marii Lewickich.

Żeńskość wyższa

Dzięki badaniom Ewy Chudoby i Anny Smywińskiej-Pohl wiemy, że pierwsze kobiety pojawiły się w Szkole Głównej Koronnej (ówczesna nazwa UJ) już w końcu XVIII w. Były to akuszerki, które uczęszczały na kurs położnictwa w Kolegium Fizycznym. Pierwsze nazwiska kobiet pojawiają się na liście słuchaczy w 1788 r. Kurs istniał do 1850 r.

Pierwsze dyplomy uniwersyteckie w Krakowie kobiety uzyskały już w 1824 r. Były to siostry zakonne (oraz rodzone) Filipina i Konstancja Studzińskie, które pracowały w aptece Szpitala św. Łazarza. Po dziesięciu latach praktyki zgłosiły się do władz Uniwersytetu Jagiellońskiego w celu złożenia egzaminu i zdobycia tytułu naukowego. Przez rok uczęszczały eksternistycznie na zajęcia, po czym w sierpniu 1824 r. zdały egzamin i uzyskały dyplom. Był to ewenement na skalę europejską. Ko-

”
Decyzję o organizacji szkół
ponadelementarnych
dla dziewcząt austriackie
Ministerstwo Wyznań i Oświaty
podjęło w 1869 r.

wid, Napoleon Cybulski i Bronisław Trzaskowski. Towarzystwo było właścicielem szkoły, która została uruchomiona we wrześniu 1896 r. Było to pierwsze prywatne żeńskie gimnazjum na ziemiach polskich z programem równym programowi obowiązującemu w męskich gimnazjach, który uprawniał do ubiegania się o przyjęcie na studia. Do 1918 r. w Krakowie działały tylko trzy żeńskie gimnazja z programem nauczania uprawniającym do starania się o przyjęcie na uniwersytet. Wszystkie były prywatne, ponieważ administracja austriacka nie była zainteresowana tworzeniem państwowego średniego szkolnictwa żeńskiego.

W I Prywatnym Gimnazjum Żeńskim uczyły m.in.: Marcelina Kulikowska, Helena Witkowska, Stefania Sempołowska i Ewelina Wróblewska. Pierwszy rocznik dziewcząt ukończył szkołę w 1900 r. Dwadzieścia jeden dziewcząt zdawało wówczas maturę eksternistycznie w męskim Gimnazjum św. Anny przed komisją złożoną m.in. z arcybiskupa i prezydenta miasta. Jednak pierwszą krakowską i polską maturzystką była Helena Donhaiser, która zdała egzamin dojrzałości

PIERWSZE UCZENNICE I STUDENTKI

biety zaczęły studiować dopiero ok. 1850 r. (Genewa, Zurych), a wykonywać zawód farmaceutki mogły od 1867 r. (Holandia).

W 1868 r. utworzono w Krakowie prywatne Wyższe Kursy dla Kobiet im. Adriana Baranieckiego przy Muzeum Techniczno-Przemysłowym. Oferowały one trzy kierunki kształcenia: humanistyczny, przyrodniczy i artystyczny. Kursy cieszyły się dużą popularnością, głównie ze względu na wykładową kadrę złożoną w większości z uniwersyteckich profesorów (którzy jednocześnie sprzeciwiali się obecności kobiet na Uniwersytecie Jagiellońskim). Poziom kursów był jednak zróżnicowany, podobnie jak poziom przygotowania słuchaczek, które zapisywane były bez konieczności zdawania egzaminów wstępnych.

W 1894 r. na Kongresie Pedagogicznym we Lwowie Bujwidowa przedstawiła wniosek o dopuszczenie kobiet do studiów wyższych, który został przyjęty nieznaczną większością głosów. W tym samym roku zainicjowała masową akcję wysyłania przez kobiety podań o przyjęcie na UJ w charakterze hospitantek na podstawie Rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 1878 r. Do tego czasu z zapisów Rozporządzenia zezwalających „w nadzwyczajnych okolicznościach” kobietom na uczestniczenie w wykładach w charakterze wolnych słuchaczek skorzystała tylko w 1880 r. Ludmiła Kammersberg, której jednak nie zezwolono na zdawanie egzaminów i ukończenie studiów. W 1894 r. spośród kilkudziesięciu podań kobiet władze uczelni zaakceptowały trzy, dzięki czemu studia na UJ w charakterze hospitantek rozpoczęły w 1894 r.: Jadwiga Sikorska, Janina Kosmowska i Stanisława Dowgiałło. Były to farmaceutki z ukończoną trzyletnią praktyką aptekarską. Ostatecznie obywatelki austriackie uzyskały prawo do starania się o przyjęcie na studia na mocy Rozporządzenia austriackiego Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 29 marca 1897 r. Przepis ten rozszerzono na obywatelki innych państw w 1898 r. Niektóre wydziały UJ broniły się jednak przed przyjęciem kobiet dłużej. Wydział Lekarski Uniwersytetu Jagiellońskiego zaczął przyjmować studentki w 1900 r., Wydział Prawa UJ – dopiero w 1918 r.

O dopuszczenie kobiet do studiów w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych (od 1900 r. Akademii Sztuk Pięknych) walczyła w latach 90. XIX w. Maria Dulębianka. Przyjazny sprawie rektor Julian Fałat podjął nawet rozmowy z Olgą Boznańską na temat objęcia przez nią katedry malarstwa na planowanym Wydziale Kobiet. Ostatecznie ASP zaczęła przyjmować kobiety dopiero w 1918 r. Wobec braku możliwości kształcenia się na państwowej uczelni kobiety uczęszczały do prywatnych szkół artystycznych.

Jedną z najpopularniejszych była Szkoła Malarstwa i Rysunku dla Kobiet założona przez Tolę Certowiczównę. Działała w latach 1897–1902 w Krakowie przy pl. Na Groblach 5. Popularną i cenioną placówką była

również Szkoła Sztuk Pięknych dla Kobiet Marii Niezdziałskiej działająca od 1908 r. Szkołę ukończyła m.in. Zofia Stryjeńska.

Kobiecość naukowa

Już w 1894 r., a więc w momencie kiedy kobiety oficjalnie nie mogły być jeszcze studentkami zwyczajnymi, o asystenturę na UJ starała się Maria Skłodowska. Ukończyła już wówczas studia matematyczne i fizyczne na Sorbonie. Kariera naukowa przyszłej noblistki na polskiej uczelni była jednak niemożliwa, odmówiono jej posady ze względu na płeć.

Pierwszą kobietą, która ukończyła studia i obroniła doktorat na UJ, była Stefania Tatarówna. Stało się to na Wydziale Filozoficznym 11 września 1906 r. Na Wydziale Lekarskim pierwszą kobietą z doktoratem była wspomniana wcześniej jako pierwsza maturzystka Helena Donhaiser-Sikorska, która dyplom

Pierwszą kobietą, która została profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, była Helena Willman-Grabowska. Tytuł uzyskała w 1928 r.

uzyskała również w 1906 r. Wcześniej odbyły się nostryfikacje dwóch dyplomów kobiet uzyskanych za granicą przez Zofię Moraczewską (1900) i w 1902 Bronisławę Dłuską, siostrę Marii Skłodowskiej.

Niechętnie i rzadko dopuszczano kobiety do asystentury. Do wybuchu I wojny światowej na stanowiskach asystenckich pracowało na UJ zaledwie dziesięć kobiet. W 1904 r. jako pierwsza kobieta stanowisko asystentki na Wydziale Lekarskim objęła Wanda Herzog-Radwańska. W tym samym r. Senat UJ sprzeciwił się dopuszczaniu kobiet do docentury (czyli uzyskiwaniu przez nie habilitacji). W 1906 r. habilitacji odmówiono Zofii Daszyńskiej-Golińskiej, która doktoryzowała się na uniwersytecie w Zurychu. Proces ten udało się zablokować aż do r. 1920, kiedy już w II Rzeczypospolitej habilitację uzyskała Helena Gajewska. Pierwszą kobietą z tytułem profesora UJ była Helena Willman-Grabowska. Uzyskała ona stanowisko profesorki nadzwyczajnej w 1928 r., ale tytuł profesorki zwyczajnej UJ przyznał jej dopiero w 1937 r.

EWA FURGAŁ

Chcesz wiedzieć więcej?

Bujwidowa K. [Red.]. (1903). *Głos kobiet w kwestii kobiecej*. [W:] *Wykształcenie kobiet*. Kraków: Stowarzyszenie Pomocy Naukowej dla Polek imienia J. I. Kraszewskiego.

Chudoba E., Smywińska-Pohl A. (2017). *Córki Nawojki. Filozofki na Uniwersytecie Jagiellońskim 1897–1967*. Kraków: Wydawnictwo Libron.

<http://www.przestrzenkobiet.pl/pl/home/>